

TƯ LIỆU MỚI VỀ MỐI QUAN HỆ RUMANI - MĨ TRONG THẬP NIÊN 70 CỦA THẾ KỈ XX

PGS.TS. Đào Tuấn Thành

Khoa Lịch sử - Trường Đại học Sư phạm Hà Nội

1. Trong thời kì diễn ra cuộc Chiến tranh Lạnh (1947 - 1989), cuộc đối đầu giữa hai cực Xô - Mĩ, giữa hai hệ thống xã hội đối lập nhau - xã hội chủ nghĩa (XHCN) và tư bản chủ nghĩa (TBCN) đã khiến cho bầu không khí chính trị và quan hệ quốc tế thế giới luôn luôn ở trong tình trạng căng thẳng, đối nghịch, kéo theo bao hận thù, lỗi kéo phần còn lại của thế giới vào vòng xoáy của cuộc đấu tranh có tính chất “sống còn” giữa hai phe. Trong hơn bốn thập niên đó, cả Liên Xô và Mĩ đều tìm kiếm trong hàng ngũ đối phương những “con ngựa thành Troia”, dùng nhiều cách tiếp cận khác nhau hòng làm suy yếu đối phương. Và cũng trong bối cảnh như vậy, những quốc gia nhỏ bé cũng phải tìm ra phương thức ngoại giao thích hợp hòng bảo vệ lợi ích dân tộc, quyền lợi của đất nước sao cho hiệu quả nhất, tốt nhất. Từ cách đặt vấn đề như vậy, bài viết này muốn đưa ra một ví dụ minh họa trong đời sống quan hệ quốc tế đương đại, đó là trường hợp của Rumania - một nước thuộc phe XHCN - đã biết cách tận dụng tối đa những yếu tố thuận lợi “nhỏ nhoi, ít ỏi” trong mối quan hệ đối đầu giữa hai siêu cường (Liên Xô và Mĩ) để khẳng định “bản sắc” của mình trên sân khấu chính trị thế giới trong thời kì tồn tại của cuộc Chiến tranh Lạnh.

Sau khi cuộc Chiến tranh Lạnh kết thúc hai thập kỉ, việc công bố dần những tư liệu lưu trữ của Rumania và Mĩ¹ đã góp phần vén lên bức màn bí mật của cuộc đối đầu giữa hai siêu cường Xô - Mĩ trong hơn 40 năm của thế kỉ XX. Trong số tạp chí *Historia* (Lịch sử, số 89, năm IX, tháng 5 năm 2009), qua khai khác kho lưu trữ của Rumania, tiến sĩ Constantin Moraru đã cho công bố phần thứ nhất của bài viết có nhan đề: “*Bucarest - Sinaia (2 - 3 tháng 8 năm 1975). Những cuộc hội đàm giữa Ceaușescu - Ford*” (I)² (București - Sinaia (2 - 3 august 1975). *Convorbirile Ceaușescu - Ford (I)* đăng trong mục “*Các tư liệu quý hiếm*” (Documente inedite) đã cung cấp cho người đọc nhiều thông tin thú vị. Theo nhà nghiên cứu Constantin Moraru: “*Các tư liệu lưu trữ tại Trung tâm lưu trữ Quốc gia Rumania đã khẳng định tính xác thực của phần lớn các tư liệu mà Bộ Ngoại giao Mĩ công bố năm 2008*”³. Trong nội dung bài viết này chúng

¹ Năm 2008, Bộ Ngoại giao Mĩ đã công bố một số tư liệu liên quan đến giai đoạn cầm quyền của các Tổng thống Nixon và Ford, trong đó bật mí một phần những điều mà dư luận Mĩ và thế giới chưa được biết về mối quan hệ Mĩ - Rumania trong giai đoạn 1973 - 1974.

² Constantin Moraru, *București - Sinaia (2 - 3 august 1975). Convorbirile Ceaușescu - Ford (I)* (Bucarest - Sinaia (2 - 3 tháng 8 năm 1975). *Những cuộc hội đàm giữa Ceaușescu - Ford*), trong *Historia*, số 89, năm IX, tháng 5 năm 2009, tr. 3 - 8 (tiếng Rumania).

³ Constantin Moraru, *s.đ.d*, tr. 4.

tôi muốn giới thiệu những tư liệu mà chúng tôi tiếp cận được, qua đó hi vọng sẽ góp phần làm sáng tỏ những “bí ẩn” của lịch sử cuộc Chiến tranh Lạnh.

2. Quan hệ Rumani - Mỹ nói riêng và Rumani - các nước phương Tây nói chung⁴ đã được cải thiện đáng kể trong những năm 70 của thế kỉ XX. Minh chứng cho nhận định trên là hàng loạt các cuộc thăm viếng và tiếp xúc cấp cao giữa hai nước diễn ra vào các năm 1969, 1973 và 1975 (đáng kể là chuyến thăm Bucaret (Bucuresti) của Ngoại trưởng Mỹ Henry Kissinger vào tháng 11 năm 1974; chuyến thăm Mỹ của người đứng đầu Đảng và Nhà nước Rumani, Nicolae Ceaușescu, ngày 11 tháng 6 năm 1975). Bên cạnh các cuộc gặp cấp nguyên thủ quốc gia, số lần gặp gỡ và tiếp xúc cấp Chính phủ, Quốc hội đã tăng gấp đôi⁵. Mỗi quan hệ song phương không chỉ trong lĩnh vực chính trị, kinh tế mà còn cả văn hóa.

Trong thập niên 70 của thế kỉ XX, quan hệ kinh tế giữa Rumani và Mỹ đã không ngừng được cải thiện nhờ những nỗ lực của hai bên. Mở đầu là việc ngày 4 tháng 12 năm 1973, tại Washington (Mỹ), Phòng Thương mại và Công nghiệp Rumani và Phòng Thương mại Mỹ đã kí kết thỏa thuận hợp tác, đặt nền móng cho sự ra đời của *Hội đồng kinh tế Rumani - Mỹ* (Consiliul economic româno - american; tổ chức đầu tiên được thành lập trong mối quan hệ kinh tế giữa Mỹ với một nước thuộc khối XHCN). Ngày 28

tháng 7 năm 1975, Quốc hội Mỹ đã bỏ phiếu thông qua đạo luật cho phép Rumani được hưởng quyền tối huệ quốc trong quan hệ kinh tế với Mỹ. Sự “sưởi ấm” trong quan hệ kinh tế trên đã dọn đường cho chuyến viếng thăm Rumani của Tổng thống Mỹ Gerald Ford, trong các ngày 2-3 tháng 8 năm 1975.

Trong thời gian ở thăm Rumani, lãnh đạo cấp cao Rumani và Mỹ đã thảo luận nhiều vấn đề quan trọng liên quan đến mối quan hệ song phương và đa phương, những vấn đề nổi cộm của quan hệ quốc tế mà hai bên cùng quan tâm như: tác động của cuộc chiến tranh Việt Nam, vấn đề Trung Quốc, Trung Đông, vấn đề Đức, giải trừ quân bị, an ninh châu Âu, vấn đề Nam Tư thời hậu Iosip Tito, cách thức đối phó với cuộc khủng hoảng kinh tế thế giới...

Bài viết này chỉ đề cập tới những vấn đề liên quan đến quan hệ song phương Rumani - Mỹ qua tư liệu mới được phía Rumani công bố⁶.

Xin giới thiệu nguyên văn văn bản ghi lại cuộc hội đàm giữa Chủ tịch Rumani, Nicolae Ceaușescu⁷ với Tổng thống Mỹ Gerald Ford ngày 2 tháng 8 năm 1975 tại Cung điện của Hội đồng Nhà nước Rumani⁸.

“Biên bản về cuộc hội đàm giữa đồng chí Nicolae Ceaușescu với Tổng thống Mỹ, Gerald Ford (2-3 tháng 8 năm 1975) 2 tháng 8 năm 1975

⁶ Nguồn: D.A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R. - Sectia Externe, dosar 277, f. 1 - 26 (cotă provizorie).

⁷ Xem thêm, Đào Tuấn Thành, *Về chế độ độc tài Nicolae Ceaușescu*, tạp chí “Nghiên cứu Lịch sử”, số 6 (362), 12(44-55)/2006, tr. 44 - 55.

⁸ Dẫn theo, Constantin Moraru, *s.đ.d*, tr. 5-6.

⁴ Chúng tôi sẽ đề cập đến mối quan hệ giữa Rumani và các nước phương Tây vào thập niên 70 của thế kỉ XX trong khuôn khổ những bài viết khác.

⁵ Constantin Moraru, *s.đ.d*, tr. 3.

Tối mật (Strict secret)

Tâm quan trọng đặc biệt

(de importantă deosebită)

Ngày 2 tháng 8 năm 1975 đã diễn ra cuộc hội đàm chính thức tại Cung điện của Hội đồng Nhà nước Rumani, giữa đồng chí Nicolae Ceaușescu, Chủ tịch nước Cộng hòa Xã hội chủ nghĩa Rumani và Gerald Ford, Tổng thống Mỹ. Tham gia cuộc hội đàm còn có: về phía Rumani - Thủ tướng Manea Mănescu, Bộ trưởng Ngoại giao George Macovescu; về phía Mỹ - Ngoại trưởng Henry Kissinger.

Gerald Ford: Như tôi đã nói hôm qua, thưa ngài Chủ tịch, tôi rất mừng vì chúng ta có khả năng phát triển mối quan hệ thương mại song phương giữa hai nước. Ở khía cạnh này, Ngài đã giúp đỡ chúng tôi rất nhiều.

Đồng chí Nicolae Ceaușescu: Tôi muốn nói lại một lần nữa rằng xin chào mừng Ngài sang thăm Rumani. Tôi cho rằng, một sự thật là, mối quan hệ giữa hai nước chúng ta đang phát triển rất tốt đẹp. Với việc đạo luật Thương mại và Thỏa thuận song phương bắt đầu có hiệu lực, chúng tôi hy vọng rằng, sự trao đổi thương mại sẽ phát triển mạnh mẽ hơn.

Trên thực tế, chúng ta đã có một số lượng lớn các thỏa thuận, chúng ta có khuôn khổ pháp lý tốt và một tinh thần tốt. Tôi cần phải nói với Ngài rằng, tôi đã nhận được hàng chục các bức điện của ban lãnh đạo của các công ty Mỹ và một số thành viên của Quốc hội Mỹ, trong đó, họ đều bày tỏ sự hài lòng liên quan về việc đạo luật Thương mại

có giá trị hiệu lực pháp lý. Một điều hiển nhiên là, các doanh nghiệp Rumani và các công ty Mỹ cần phải hành động để hiện thực hóa nội dung của bản Thỏa thuận thương mại - vốn đã tạo một cơ sở pháp lý tốt cho mối quan hệ.

Về phía các chính phủ, họ đã làm được nhiều việc, và tất nhiên, còn nhiều việc khác nữa có thể hiện thực hóa trong tương lai. Một số lĩnh vực chỉ do phía Mỹ đảm nhiệm, ví dụ như việc cho Rumani hưởng những ưu đãi hải quan nói chung. Chúng tôi không thể cho phía Mỹ hưởng những ưu đãi tương tự.

Vấn đề thứ hai mà chúng ta đề cập đến, đó là việc xác định những nguyên tắc cơ bản nhằm kí kết Thỏa thuận hợp tác dài hạn. Tương tự, chúng tôi khuyến khích việc hiện thực hóa những thỏa thuận đang có hiệu lực trong các lĩnh vực khoa học và văn hóa, các hành động cụ thể đang ở giai đoạn nghiên cứu hay thương lượng.

Tôi cần phải nói rằng, theo quan điểm của tôi, với Mỹ chúng tôi đã thực hiện được một loạt các thỏa thuận tốt, và việc đi vào cuộc sống thực tế của Thỏa thuận Thương mại, chúng ta đã có, trên thực tế, những điều kiện rất tốt để cùng nhau làm việc trên cơ sở hai bên cùng có lợi.

Tôi cũng đã thảo luận với các bạn của tôi và chúng tôi đã đi đến kết luận rằng, chúng tôi không có điều gì đòi hỏi từ phía Mỹ.

Gerald Ford: Chúng tôi chỉ đòi hỏi tình bạn của Ngài, và Ngài Chủ tịch tiếp tục có đóng góp quan trọng nhằm thực hiện những

thỏa thuận và những cam kết mà chúng ta đã kí kết ngày hôm qua ở Helsinki.

Henry Kissinger: Về vấn đề Thỏa thuận hợp tác dài hạn, thưa Ngài Chủ tịch, chúng tôi đã dậm chân tại chỗ một thời gian nhằm không tạo ra những điều hiểu lầm từ phía Quốc hội cho tới khi thỏa thuận về quyền ưu đãi tối huệ quốc được thông qua. Bây giờ không còn vật cản nào nữa trên con đường kí kết Thỏa thuận hợp tác dài hạn, liên quan đến vấn đề này, hai bên đã nhất trí với nhau về những nguyên tắc cơ bản.

Đồng chí Nicolae Ceaușescu: Để kí kết các đề án hợp tác song phương, tôi muốn bày tỏ hy vọng rằng, trong khuôn khổ quan hệ kinh tế, cần xuất phát từ vị trí của Rumani, với tư cách là một nước đang phát triển, ngoài những ưu đãi mà chúng ta đã đề cập đến, sẽ cần một số ưu tiên trong lĩnh vực tài chính vì tôi tin rằng, sẽ áp dụng những qui định của luật pháp Mỹ.

Gerald Ford: Có phải Ngài muốn đề cập đến EXIMBANK và các thể chế tài chính khác?

Đồng chí Nicolae Ceaușescu: Theo cách nhìn nhận của tôi, những gì liên quan đến EXIMBANK, thông qua *Thỏa thuận thương mại*, đã được làm sáng tỏ ở mức độ nhất định. Điều mà tôi muốn nói đến ở đây là việc phía Mỹ áp dụng - không phải là việc hiếm khi làm, là cho hưởng những khoản tín dụng với lãi suất rất thấp trong thời gian dài.

Gerald Ford: Ngài có đề cập đến chương trình trợ giúp dành cho các nước đang trong quá trình phát triển?

Henry Kissinger: Vấn đề các khoản tín dụng với lãi suất thấp rất khó giải quyết khi nhìn nhận dưới góc độ về trình độ phát triển hiện tại của Rumani. Chúng tôi đã xem xét kĩ lưỡng vấn đề này trước đây, và bây giờ sẽ tiếp tục xem xét lại, sau khi chúng tôi trở về nước. Dù thế nào, tôi tin rằng vấn đề này sẽ gặp những khó khăn nhất định ở Quốc hội, vì họ có thể nhấn mạnh rằng, Rumani không còn ở giai đoạn phát triển đề mà có thể nhận được các khoản tín dụng với lãi suất thấp.

Tuy vậy, chúng tôi có thể ủng hộ Rumani trong khuôn khổ các thể chế tài chính quốc tế, ví dụ như Ngân hàng Thế giới và thông qua EXIMBANK (Ngân hàng Xuất nhập khẩu). Tương tự, chúng tôi sẽ khuyến khích các khoản đầu tư tư nhân, và trong trường hợp này, không phải đề cập đến việc giảm lãi suất nữa.

Gerald Ford: Ở Rumani có hoạt động các chi nhánh của các ngân hàng Mỹ, ví dụ như Chase Manhattan?

Đồng chí Nicolae Ceaușescu: Tôi tin rằng chúng tôi có thể giành được sự thành công mới ở Quốc hội Mỹ, nếu như các khoản tín dụng được sử dụng để thực hiện các mục tiêu cụ thể trong nông nghiệp, trong việc chống lại lụt lội, cải thiện hệ thống thủy lợi. Ở đây đề cập đến các hoạt động dài hạn, và các khoản tín dụng không mang tính chung chung mà gắn liền với việc hiện thực hóa các dự án cụ thể.

Henry Kissinger: Bây giờ, sau khi Ngài đã thuyết phục được Thượng nghị sĩ Jackson, sự tin tưởng mà chúng tôi có trong

nỗ lực của Ngài tăng lên đáng kể. Thực chất, Ngài đã đối xử cứng rắn với ông ta giống như ông ta đối xử với chúng tôi.

Đồng chí Nicolae Ceauseşcu: Tôi đã nói với ông ta rằng với cách hành xử như vậy, ông ta không thể là một ứng cử viên Tổng thống có triển vọng.

Henry Kissinger: Chúng tôi có thể xem xét vấn đề liên quan đến khoản tín dụng dành cho nông nghiệp. Cho đến thời điểm này, đây là vấn đề chúng tôi không quan tâm nhiều lắm.

Gerald Ford: Liệu có phải nghĩ đến các máy móc nông nghiệp, các tổ hợp chế biến nông sản và những thứ khác nữa nhằm tăng cường khả năng sản xuất?

Đồng chí Nicolae Ceauseşcu: Quan điểm của chúng tôi là, trước hết, cần dành ưu tiên cho các công trình thủy lợi, cải thiện đất đai, chống lại tình trạng lụt lội.

Gerald Ford: Tôi tin rằng, với các dự án như vậy, sự trợ giúp của Ngân hàng Thế giới có thể là giải pháp phù hợp nhất.

Henry Kissinger: Trong chương trình viện trợ của chúng tôi dành cho nước ngoài, chúng tôi dành nhiều khoản trợ giúp cho phát triển nông nghiệp. Cho đến thời điểm hiện tại, chúng tôi chưa bao giờ xem xét vấn đề này đối với trường hợp Rumani.

Gerald Ford: Chúng tôi sẽ xem xét vấn đề này, thưa Ngài Chủ tịch.

Đồng chí Nicolae Ceauseşcu: Phần còn lại, chúng tôi sẽ làm tất cả làm sao để chúng tôi có mối quan hệ tốt và chúng tôi bảo đảm

rằng sẽ mở rộng ở mức độ có thể sự hợp tác với các công ty Mĩ trong lĩnh vực kinh tế”.

3. Nội dung của cuộc hội đàm cho thấy, mối quan hệ song phương giữa Rumani và Mĩ đã được cải thiện đáng kể trong bối cảnh tồn tại cuộc Chiến tranh Lạnh. Có thể nói, trong tất cả các nước XHCN Đông Âu, có lẽ Rumani là nước được Mĩ coi là “con ngựa thành Troia” trong chính sách đối ngoại của mình. Mối quan hệ tốt đẹp giữa Rumani và Mĩ sẽ mở đường cho những “lợi ích kinh tế cụ thể” mà Mĩ dành cho Rumani. Có lẽ, Mĩ đã muốn biến Rumani thành “tấm gương” để các nước XHCN khác và Liên Xô soi vào, cho họ thấy họ sẽ được gì nếu cải thiện mối quan hệ với Mĩ, thay “mối quan hệ đối đầu” bằng “đối tác”, thay “căng thẳng” bằng “hữu hảo”. Việc Mĩ coi trọng việc cải thiện mối quan hệ với Rumani *xuất phát từ chính lợi ích của Mĩ*. Về phía Rumani, đường lối đối ngoại “thân phương Tây” của nhà lãnh đạo Nicolae Ceauseşcu nhằm cân bằng mối quan hệ với Liên Xô cũng đã tạo điều kiện “cần” để sười ấm mối quan hệ Rumani - Mĩ. Rumani hy vọng sự trợ giúp về vốn, kỹ thuật của Mĩ nói riêng và các nước phương Tây nói chung sẽ giúp cho Rumani có thể tìm được “công cụ” để phát triển kinh tế - xã hội, đồng thời giải quyết được những khó khăn do tác động của cuộc khủng hoảng kinh tế thế giới. Theo chúng tôi, chính *lợi ích quốc gia* là chất xúc tác làm nóng ấm mối quan hệ Rumani và Mĩ trong thập niên 70 của thế kỉ XX. Có lẽ, nếu không có sự trao đổi lợi ích, sẽ không có bất kì một sự nhượng bộ hay gắn kết nào trong mọi mối quan hệ quốc tế ở bất kì thời đại nào.